

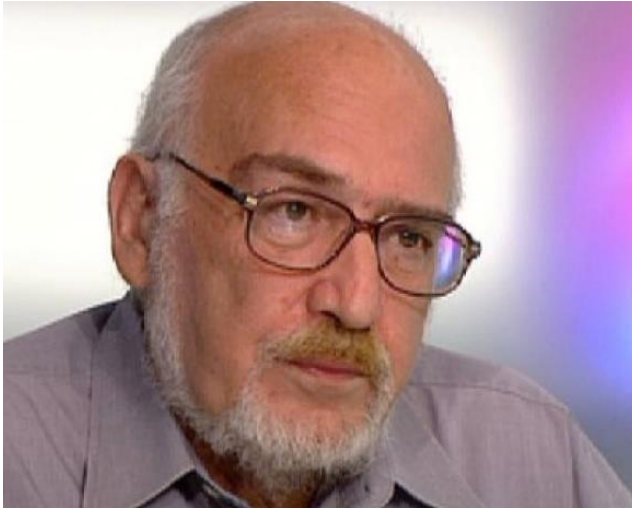
IN MEMORIAM

VARGA LÁSZLÓ

1948–2016

Varga László 1991-ben került Budapest Főváros Levéltára élére. Levéltárakban kutató történész volt, a rendszerváltásig valószínűleg soha meg sem fordult a fejében a levéltárosi pályafutás. A rendszerváltás idején a főváros levéltára méltatlan helyzetben volt elhelyezés, felszereltség, munkakörülmények, munkavégzés és megbecsültség szempontjából egyaránt. „Az úgysem tudunk semmit tenni” hozzáállás a mindennapok részévé vált. A tanácsrendszerrel az önkormányzati rendszerre való átmenet idején aktu-

álissá vált a levéltár további vezetésének, teljes újra pozicionálásának kérdése is, és a levéltár közössége keresett olyan főigazgatót, aki képes fellendíteni az intézményt, jelentőségéhez méltóan bekapcsolni a szellemi élet áramkörébe. Varga László érzett erőt és elszántságot ehhez a pályamódosításhoz, bár aligha gondolta, hogy ezzel végképp búcsút mond addigi életformájának.

Varga gyermekkorában az 1957–1962 közötti éveket

(Kelet-)Berlinben töltötte, későbbi pályája során is nagyban segítette az ekkor elsajátított kiváló német nyelvtudás. A berlini évek alatt különösen fogékony életkorban érték olyan tapasztalatok – a Fal megépítésétől az színházi élményekig –, amelyek az egész világlátását meghatározták.

Szíve szerint a színházi rendezői pályát választotta volna, de végül az ELTE Bölcsészettudományi Kar történelem–német szakán kötött ki, tanulmányait 1967–1972 között végezte. A „nagy generáció” jellegzetes értelmiségi képviselője volt, aki az forrongó bölcsészkarai közegben élte át a gazdasági reform, a prágai tavasz, az azt követő

intervenció és a további reformtörekvéseket elfojtó konzervatív fordulat időszakát. A diákság körében fellépő demokratikus reformtörekvések nem utolsó sorban a megmegevedő hatalom reakciói következtében kaptak egyre inkább ellenzéki ízt. E konfliktusok következtében a friss diplomás Varga László mindjárt peremre szorított helyzetbe került, úgy tűnt, hogy nem juthat igényeihez és képességeihez méltó értelmiségi munkakörhöz.

Szinte véletlen folytán került arra a helyre, ahol azután rátalált kutatói témájára: a Csepel Vas- és Fémművek, az ország első gyáróriása, amelyet a rendszer a szocialista nagyipar és a munkásosztály fellegvárának tekintett, egészen különleges intézményrendszerrel rendelkezett, saját Társadalomtudományi Osztálya is volt, ahol Vargát történészként alkalmazták. 1973-tól itt kezdte meg a gyáróriás kialakulásával és az alapító *Weiss Manfréd* pályaképével kapcsolatos kutatásait, amit 1975–1978 között az MTA Történettudományi Intézete aspiránsaként teljesített ki. Témavezetője *Hanáék Péter* volt, akit élete végéig mesterének tekintett. 1980-ban védte meg „A csepeli Weiss Manfréd gyár története 1918-ig” című kandidátusi disszertációját, amelyben az akkor elterjedt „üzemtörténeti” műfajtól elszakadva, vállalat- és vállalkozástörténetként dolgozta fel témáját, egyben a hazai nagypolgárság társadalomtörténetét is újszerűen közelítette meg. A következő években elkészítette a kiadásra átdolgozott változatot, amelynek a „Csepeli csoda” címet adta, az Akadémiai Kiadó azonban indoklás nélkül felbontotta a kiadásra kötött szerződést.

1978–1980-ban Varga a Magyar Televízió társadalomtudományi szerkesztőségében dolgozott, majd 1980 és 1985 között az MSZMP Központi Bizottsága Társadalomtudományi Intézetének volt a munkatársa. A munkahelyváltás folytán is lassan elhagyta a dualizmus korát, mint kutatási témát, és a történészek közül elsők között nyúlt az 1945 után korszak társadalomtörténetéhez. Ennek az időszaknak a terméke az 1984-ben megjelent „Pató Pálok vagy sztahanovisták?” című könyve, amely a gyáripari munkaszervezet egy kulcsfontosságú rétegét, a művezetőket vette górcső alá, akkor kifejezettén forró témát vállalva fel.

1985-ben innen távozni kényszerült, s 1986-ban visszakerülve a Történettudományi Intézetbe, *Ránki György* a munkásság 1945 utáni történetének kutatásával bízta meg. Varga ezt a feladatot úgy értelmezte, hogy rávetette magát a munkásság 1956-os szerepének, ezen belül is a munkástanácsoknak a kutatására. Később is szívesen emlegette, hogy gyakorlatilag az első volt – eltekintve néhány olyan történésztől, akik megbízhatóbbak számítottak, s ennek okán férhettek hozzá mások számára elzárt forrásokhoz –, aki „hivatalosan”, munkafeladatként foglalkozhatott az '56-os forradalom történetével, s a rendszerváltás idején a téma egyik legjobb szakértőjének számított, aktív résztvevője és szakértője Történelmi Igazságtétel Bizottságnak. A Nyilvánosság Klub 1989. májusi tanácskozásán javasolta az elmúlt 45 év történetével foglalkozó Nagy Imre Intézet megalakítását – ebből a kezdeményezésből nőtt ki később az 1956-os Intézet. A forradalom történetével foglalkozó kutatások nagyarányú felfutása közben érte a felkérés Budapest Főváros Levéltára főigazgatói posztjára. Ennek elvállalására elsősorban az ösztönözte, hogy a levéltáraknak kiemelten fontos szerepet tulajdonított a demokratikus átalakulásban. Azt az akkor újszerűnek ható felfogást képviselte, hogy a levéltár nem csak a múlt bűvárlatának – némileg áporodott légkörű, de elmélyülésre lehetőséget adó – helye, hanem a demokratikus társadalom egyik alapintézménye,

záloga a jogbiztosításnak, az intézmények átláthatóságának, a hatalmat gyakorlók elszámoltathatóságának. Ezen túlmenően úgy vélte, hogy a rendszerváltozás folyamatában különleges szerep illeti meg a levéltárakat, mivel demokratikus közszellem kialakulásának nélkülözhetetlen feltétele a reális múltismeret. A levéltári anyagban rejlő információknak, az azokra épülő kutatásoknak ebben a sajátos helyzetben közvetlenül és meghatározó módon kell hatniuk a társadalom tudatára.

E cél szolgálatában számos rendezvényt, kiadványt kezdeményezett, melyek közül különösen maradandó értéket képvisel a *Párhuzamos Archívum* című könyvsorozat és a *Budapesti Negyed* című folyóirat. Olyan levéltárat igyekezett szervezni, amelyben a tudományos tevékenység, legyen szó levéltár- vagy történettudományról, meghatározó szerepet kap. Minden itt dolgozót ösztönzött és támogatott ezen a területen.

Azt is azonnal felmérte, hogy a levéltár csak akkor tud ezen elvárásoknak megfelelni, ha minden összetevője – a felső vezetéstől a portaszolgálatig – egyaránt magas színvonalon teljesít, és igen nagy figyelmet fordított olyan eredeti szakmájától és addigi tapasztalataitól távolabb álló területekre is, mint az állományvédelem, a gazdálkodás, a műszaki ügyek.

Amikor átvette az intézmény vezetését, éppen folyt a Bazilika altemplomában még a II. világháború idején kialakított szükségraktár hosszúra nyúlt felszámolása, a VIII. kerületi Leonardo da Vinci utcai, régi gyárépületből átalakított levéltár birtokba vétele. Az új helyszín a korábbi viszonyokhoz képest hatalmas minőségi ugrást jelentett, szinte európai színvonalnak tűnt. Varga László rövid idő alatt felmérte, hogy a felfogása szerinti levéltári feladatrendszer magas színvonalú teljesítésének feltétele a szétosztott, a Leonardo utcain kívül jórészt alkalmatlan telephelyeken működő levéltár egységes, hosszú távú megoldást jelentő elhelyezése egy e célra épülő korszerű épületben, és energiáinak javát éveken át ennek szolgálatába állította. Tette ezt olyan körülmények között, amikor a levéltárügyben, magában a BFL-ben is sokan képtelenségnek vélték, hogy a közszférát akkor is jellemző forrásszűke és számos egyéb reális társadalmi igény szorításában a főváros ilyen tervekkel foglalkozzon. Neki lett igazsága. Az ő levéltárfelfogásából egyenesen következett, hogy a levéltári anyag fennmaradásának és hozzáférhetőségének biztosítását a főváros és az állam legfontosabb feladatai közé sorolta, s ennek megfelelő elszántsággal lépett föl – e nélkül a már távozása után, 2004-ben átadott Teve utcai épület aligha valósult volna meg.

Meghatározó szerepet játszott a levéltáros szakma szélesebb összefogásában is. Egyik kezdeményezője volt az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa létrehozásának, melynek az első időszakban, 1993–1997 között elnöki tisztét is betöltötte, s melynek utódszervezete máig a szakma egyik fontos fóruma.

Vezetőként mindenkiel szemben kemény követelményeket támasztott, az „állóvizet” nem tűrte és nem viselte el. Saját magával szemben is következetes volt: addig töltötte be a főigazgatói tisztet, amíg annak az ügy szempontjából értelmét látta. 1999. évi lemondása után 2004-ig még főlevéltárosként a BFL állományában maradt, ahol elsősorban az Országos Levéltárból nem sokkal korábban átkerült budapesti MDP és MSZMP iratok rendezési tervének kidolgozásával, valamint a Párhuzamos Archívum könyvsorozat gondozásával foglalkozott. Ekkor készült el kései pályaszakaszának fő műve, a *Kádár János bírái előtt* c. több mint 700 oldalas forráskiadvány. A Kádár elleni 1951-es koncepció per és annak felülvizsgálata iratanyagának kiadására – amellet,

hogy egyetemista kora óta ambíciói közé tartozott a kommunista koncepciók perek feldolgozása – már nem utolsó sorban a levéltárosi érdeklődés ösztönözte: eredetileg azt kezdte el vizsgálni, milyen iratokból lehet rekonstruálni egy olyan pert, melynek alapanyagát megsemmisítették.

Mind főigazgatóként, mind azt követően egyik motorja volt a XX. századi diktatúrák irathagyatéka és jogsértései feltárására irányuló törekvéseknek. 1993-ban Budapesten ismerkedett meg *Joachim Gauck*kal, a közelmúlt német államfőjével, aki akkor az egykori NDK állambiztonsági iratait kezelő intézményt – a róla elnevezett „Gauck Hivatalt” – vezette. Baráti kapcsolatuk mindvégig élő maradt, és Varga a Gauck segítségével személyesen is megismert németországi megoldást tekintette olyan mintának, melynek alapul vételével Magyarországon is rendezni kell az 1990 előtti állambiztonsági iratok sorsát, hozzáférhetőségét. 1995-ben ő vezette azt a belügyminisztériumi iratfeltáró bizottságot, amelynek munkája az első nagy lépést jelentette az állambiztonsági iratok feletti „civil” kontroll megszerzése, a fennmaradt iratanyag feletti áttekintés megszerzése és ezzel foglalkozó speciális szaklevéltár (a jelenlegi Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára jogelődje) felállítása felé. A kialakult jogi és intézményi megoldásokat azonban úgy értékelte, hogy azok a szolgálatok és a politikai osztály érdekeit az érintettek, az egykori megfigyelték és az egész társadalom érdekei elé helyezik. A kérdésnek az iratok nyilvánosságának elvéből kiinduló rendezését nem csak azért tartotta fontosnak, mert ezekben az iratokban a diktatúra valódi természetének legfőbb bizonyítékait, a személyes és közösségi múlt megismerésének nélkülözhetetlen forrásait látta. Igen korán felismerte azt is, hogy e kérdés megnyugtató megoldása nélkül a tisztázatlan és tisztázhatatlan ügynökvádak, az ezekből eredő manipulációs lehetőségek keltette fortélyos félelem méregként járja át az egész közeletet. Az állambiztonsági iratok nyilvánosságáért folytatott küzdelem mindvégig tevékenységének tengelyében állt.

Kutatói pályáját végig kísérő téma volt a zsidóság és a holocaust történetének kutatása is. 2005-ben elvállalta a Holokauszt Emlékközpont tudományos igazgatói állását abban a reményben, hogy – az intézmény alaprendeltetését teljesítve – módjában lesz összeállítani a holocaust magyarországi áldozatainak a források adta lehetőségek szerinti teljes és tudományosan megalapozott névjegyzékét. Az intézményben és körülötte uralkodó viszonyok azonban nem kedveztek a hosszú távú igényes szakmai munkát előtérbe helyező törekvéseknek. 2007–2010 között, nyugdíjba vonulásáig *Demszky Gábor* főpolgármester kabinetjében kulturális ügyekben tanácsadóként tevékenykedett. Első felesége, *Barta Daisy* pszichológus 1997-ben hunyt el hosszas betegség után. Ebből a házasságából két lány, második házasságából egy fia született.

Élete utolsó éveiben keserűen élte meg, hogy szeme előtt nem azt a múltjával és jelenével őszintén szembenézni képes, demokratikus közszellemtől áthatott, nyugatos magyar társadalmat látta kibontakozni, melyet a rendszerváltás idején – sokakkal együtt – vizionált, és amelynek megszilárdulását kutatásaival, publikációival és levéltárszervező munkájával szolgálni remélte.

A számára fontos dolgokat hosszú ideig elsősorban a 20. századi elnyomó rendszerekről szóló írásként réven igyekezett elmondani. A kiadatlanul maradt Weiss Manfréd monográfiát maga is végleg asztalfiókba sülyedtnek tekintette. Kollégáinak rábeszélésére fogott hozzá a kiadás előkészítéséhez, miután egykori munkahelye, Budapest Főváros

Levéltára felvállalta a budapesti és egyben a hazai ipar legnagyobb gyáróriásának kialakulását, egyúttal az alapító, az egyik legfényesebb pályát befutó budapesti nagyiparos pályafutását megvilágító munka közzétételét. Élete utolsó évében jórészt ezen dolgozva, maga is döbbenetesen fedezte fel a harminc év után elővett kézirat aktualitását. Megírása idején a gyáróriás még a „szocialista nehézipar” zászlóshajójának minősült. Mire megjelenik, régen megszűnt, ám a benne tárgyalt alapproblémák: a hazai iparfejlesztés ügye, ennek kapcsolata a polgárosodással, Magyarország helyzete egy tágabb gazdasági-politikai közösségen belül és ennek hatása a helyi társadalomra – nem kevésbé aktuálisak, mint Weiss Manfréd korában. A kötethez annak születését, személyes hátterét megvilágító szubjektív utószót írt, és ennek során arra a következtetésre jutott, hogy személyes emlékeinek egész életútján végigtekintő rögzítésével tudná legjobban átadni azokat a tapasztalatokat, amelyeket a történelemtől, Magyarországról, erkölcsről, emberi magatartásformákról felhalmozott. Ilyen tervek foglalkoztatták, amikor a Weiss Manfréd-könyv nyomdába adása előtt néhány nappal, 2016. november 25-én váratlanul eltávozott közülünk.

Sipos András

INHALT

SOMORJAI, ÁDÁM OSB: Der archivarische Nachlass von Kardinal Agostino Casaroli	5
---	---

QUELLE UND WERT

LAKATOS, ANDOR: Erfahrungen und Möglichkeiten der Matrikel in den Kirchenarchiven.....	16
KUJBUSNÉ MECSEI, ÉVA: Aktengeschenke zwischen 1950 und 2016 im Komitatsarchiv Szabolcs-Szatmár-Bereg	23

AUSSICHT

MERGNAC, MARIE-ODILE: Die Entwicklung der populären Ahnenforschung in Frankreich. (Übersetzung: <i>Ildikó Szerényi</i>)	39
--	----

WERKSTATTARBEITEN

PÁL, ISTVÁN: Eine überflüssige Ehrenrunde. Die Zielperson des Spionagedienstes: der Karikaturist, Emery Kelen.....	47
SZÁLKAI, TAMÁS: Korruption im Komitat Bihar, oder die Aufhebung des Amtes des Steuerexekutors am Ende des 18. Jahrhunderts	64

BILANZ

BARACSKAI, ANDRÁS–SOMOGYI, MÁTYÁS–VARGA, ZSUZSANNA: Die Geschichte der Familie Derghi und Karcsai Somogyi (<i>Tamás Csik</i>).....	76
--	----

NACHRICHTEN

<i>Der Preis des archivarischen Verlagswerkes des Jahres 2016</i> wurde übergeben (<i>András Horváth J.</i>).....	79
---	----

*

Die Bibliographie der archivarischen Verlagswerke von 2015 und 2016 in Ungarn (<i>Aranka Konrád</i>)	82
--	----

IN MEMORIAM

Varga, László 1948–2016 (<i>András Sipos</i>).....	97
--	----

CONTENTS

SOMORJAI, ÁDÁM OSB: Cardinal Agostino Casaroli's Archival Bequest..... 5

SOURCES AND VALUES

LAKATOS, ANDOR: Research Experiences and Possibilities on Registries of Birth, Marriages and Deaths' in Ecclesiastical Archives 16

KUJBUSNÉ MECSEI, ÉVA: Gifts of Private Papers at the Szabolcs-Szatmár-Bereg County Archives of the NAH between 1950–2016 23

OUTLOOK

MARIE-ODILE, MERGNAC: The Development of Popular Family Search in France (Tr.: *Ildikó Szerényi*)..... 39

WORKSHOPS

PÁL, ISTVÁN: An Unnecessary Lap of Honour. The Target Person of the Intelligence: the Cartoonist, Emery Kelen..... 47

SZÁLKAI, TAMÁS: „... thereafter, will not be existing executor commissaria anymore” Corruption in Bihar County, or the Abolished Function of the Tax Execution Commissariat 64

BALANCE

BARACSKAI, ANDRÁS–SOMOGYI, MÁTYÁS–VARGA, ZSUZSANNA: The History of Somogyi Family de Dergh and Karcsa (*Tamás Csik*) 76

NEWS

The Archival Publication Award of the Year (*András J. Horváth*) 79

*

The Bibliography of the Hungarian Archival Publication, 2015–2016 (*Aranka Konrád*) 82

IN MEMORIAM

Varga, László 1948–2016 (*András Sipos*)..... 97

A szerkesztőség címe:

Budapest Főváros Levéltára
1139 Budapest, Teve u. 3-5,
E-mail: leveltar.sz@gmail.com

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

A **KÉZIRATOT** kérjük, hogy e-mailben, legalább Word 6.0 formátumban juttassák el a szerkesztőség vagy a szerkesztők egyikének címére.

A szerkesztőség másfél ívnél (60 000 „n”) nagyobb terjedelmű kéziratot nem fogad el! A szerkesztőség a tanulmányok esetében a 20–30 ezer, míg a recenziók esetében a 10–12 ezer „n” terjedelmű kéziratokat tekinti ideális hosszúságúaknak.

Szövegközi illusztrációként a kézirathoz fényképet, grafikont, ábrát stb. lehet mellékelni. Ez esetben kérjük, hogy a képaláírás pontos szövegét is szíveskedjenek megfogalmazni.

A **kiemeléseket** a szerző a kéziratban kurziválva jelezze, a jegyzeteket lábjegyzet formájában helyezze el, a kézirat lapjait folyamatosan, arab számokkal számozza.

A **jegyzetapparátusban** a szerző csak a hivatkozott mű szerzőjét KISKAPITÁLIS-sal, a kiadás évszámát, és a pontos oldalszámát adja meg. A tanulmányok végén kérjük megadni a források és a szakirodalom teljes bibliográfiai adatait. KISKAPITÁLISSAL kérjük megadni a felhasznált mű szerzőjének teljes nevét, a mű címét (folyóirat, tanulmánykötet esetén annak a címét) kurziválva emelje ki, és pontosan tüntesse fel a hivatkozott bibliográfiai és levéltári adatokat.

A **recenziók** fejszövegében pontosan kérjük megadni a címen kívül a többi bibliográfiai adatot is: a szerző(k), a szerkesztő, a kiadó nevét, a megjelenés helyét és évét, továbbá a terjedelmet (oldalszámban).